

לפרשת כי תצא – תשע"ב

תשובת המשקל

פרופ' יהושע שוורץ

לקראת סוף פרשתנו אנו קוראים: "לא יהיה לך בכיסך אֶבֶן וְאֶבֶן גְּדוֹלָה וְקִטְנָה: לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה: אֶבֶן שְׁלֵמָה וְצֶדֶק יהיה לך איפה שלמה וצדק יהיה לך למען יאריכו ימיה על האדמה אשר יקוק אליה נתן לך: כי תועבת יקוק אליה כל עשה אלה כל עשה עול" (דברים כ"ה: י"ג-ט"ז).

פסוקים אלה מתייחסים באופן כללי לכל אחד ולא רק לחנווני או לתגר. אסור להחזיק בכיס ("האֲזָכָה בְּמֵאֲזְנֵי רֶשַׁע וּבְכִיס אֶבֶן מֵרָמָה"? מיכה ו:י"א) אבן גדולה לשקול סחורה שקונים מאחרים וקטנה לשקול את הסחורה שמוכרים לאחרים, בכוונה לרמות קונים ומוכרים, וגם אסור להחזיק בבית כלי מידה (איפה) גדולים וקטנים כדי לרמות. יש להחזיק בכיס אבן שלמה שמשקלה שלם ונכון ובבית איפה שלמה וכך שוקלים ומוודדים לפי הצדק והישר. מי שפועל לפי הצדק והיושר יאריך ימים ומי שמרמה ועשה עול עושה תועבה בעיני ד' ולא יאריך ימים. כבר חז"ל העירו על העונש הקשה לרמאי: "א"ר לוי: קשה עונשן של מדות יותר מעונשן של עריות" (בבא בתרא פ"ח ע"ב). נתייחס כרגע בקיצור למספר מקורות בספרות חז"ל הקשורים למשקלות, מאזניים ולכלי מדידה ובמיוחד באלה שקשורים לחנוני.

במשנה בבא מציעא ב:ד אנו מוצאים: "מצא בחנות הרי אלו שלו בין התיבה ולחנוני של חנוני". משנה זו עוסקת בדיני מציאת אבידה. בשטח שבו מותר הלקוח להסתובב, האבידה שלו, אבל שטח זה הוגבל על ידי התיבה או דוכן השירות שמעברו נמצא המוכר. על תיבה זו בדרך כלל עמדו כלי המכירה העיקריים של המוכר: המאזניים, המשקלות והמידות. המאזניים היו בדרך כלל מורכבים מחוט המחובר לאמצעו של קנה, שמשתי צדדיו תלויות כפות המאזניים. השקילה נעשתה על-ידי הנפת ידו של המוכר ומשיכת החוט כלפי מעלה, באופן שהקנה וכפות המאזניים היו תלויים באוויר. לפעמים המאזניים היו נייחים, יציבים יותר מאלה שתוארו למעלה ופחות נתונים להשפעת תנודות ידו של השוקל. ככול שחוט המאזניים ארוך יותר, גובר חוסר הדיוק ולכן ככול שהחומר שמשקל היה יקר יותר, החוט היה קצר יותר: בזהבים ובארגמן משובח- עד שלוש אצבעות. לחנוני מן השורה-עד טפח. לצמרים ולשוקלי זכוכית- עד שני טפחים ולשוקלי מתכת- עד שלושה טפחים (משנה כלים כ"ט"ד; ותוספתא כלים בבא בתרא ז:ב, בבא בתרא פ"ט ע"א).

במקצת מהחנויות, ובמקומות ממכר קבועים אחרים אפשר היה למצוא גם מאזניים קבועים: "מאזנים - תלויה באויר ג' טפחים, וגבוהה מן הארץ שלשה טפחים, וקנה ומתנא שלה שנים עשר טפחים" (בבא בתרא פ"ט ע"א). או שהמאזניים הקבועים היו מחוברים לתקרת החנות (רש"י) או לעמוד או יתד שהוצב בחנות (רשב"ם). החיבור מן התקרה או העמוד נעשה באמצעות החוט, שבסופו היה צבת, שהתחברה לאמצע הקנה. משני צדי הקנה ירדו החיבורים לכפות המאזניים ("מתנא"). הברייתא קובעת את המרחק המינימאלי הנדרש בין כפות המאזניים לרצפה, לתקרה ולצדדים, כדי למנוע מגע הכף בגוף חיצוני כלשהו, דבר שיפגע בדיוק השקילה. שמירה על דיוק המשקלות הייתה מרכיב מרכזי בפיקוח על השווקים, ולא רק אצל היהודים, והחנוונים היו תמיד חשודים בניסיון לרמות ואף המציאו דרכים רבות כדי לפגוע באמינות המשקלות (לדוגמה: "ולא יהא נותן מדותיו ומשקלותיו במלח מפני שהן חסרין" (תוספתא בבא בתרא [ליברמן] ה,ז).